

зация моделей простых глагольных предложений, использование которой при установлении синтагматической корреляции украинской и английской глагольных систем представляется надежной основой для получения важных для контрастивистики и компаративистики научных результатов.

Ключевые слова: сопоставление, модель простого глагольного предложения, синтагматика глагола, украинская и английская глагольные системы.

Natalia Ivanytska. Contrastive Syntagmatics of Ukrainian and English Verbs Systems in Clause-generating Potential Aspect. This article attempts to prove the validity of the simple verbal sentence structure model as the basis for comparison the clause-generating potential of Ukrainian and English verbs systems. It is systematically analyzed different approaches to the concept "model clause" in Slavic and German linguistics. The author differentiates the concepts of "predicative minimum sentences" and "nominative minimum sentence". It is focused on prioritizing the use in contrastive analysis the nominative minimum sentence as an extended schema containing the minimum sentence diagram (major components) and obligatory word redistributors necessary to implement the sentence nominative function. The verbal sentence structures models are distinguished from reliance on verbal syntagmatic properties and ranked by distributive features of verbs, combined with generalized syntactic semantics of syntagmatic explicators. The typology of simple verbal sentence models is proposed. The usage of such typology appears to be a reliable basis for important contrastive and comparative research results in the process of establishing syntagmatic correlation between Ukrainian and English verbs systems.

Key words: comparison, simple verbal sentence structure model, verbal syntagmatics, Ukrainian and English verbs systems.

УДК 81.373-161.2

Наталія Іовхімчук

ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕБЕСНОГО ПРОСТОРУ В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ ПІСНІ

У статті проаналізовано мовні засоби вираження небесного простору в українській пісенній творчості, з'ясовано їхні лексичні та символічні зна-

чення. В українській народній пісні небесний простір представлено лексемою *рай*, що має символічне значення «щасливе майбутнє», «мирне буття», «благодатна й багата земля», «щастя», «добробут». Слово *рай* поширене в колядках і щедрівках. За біблійними переказами, місце, де існує рай, називається Едемом. Там багата, щедра, розкішна земля. Слово *небо* в народних піснях як ознака «верху» – один із важливих мовних засобів вираження простору. Небо позначає «той світ», частіше – рай, що асоціюється з такими назвами птахів: *соловейко*, *жайворонок*, *ластівка*. У народнопісенних текстах типові вирази *зиму замика-ти*, *літо відмикати*, тобто мотив відмикання вирію. Птахи перелітають через «небесні ворота» та сповіщають про початок нового року, пророкують добро, щастя й надію. Номінація *небо* позначає повітряний простір, у якому знаходяться хмари, зорі, дощ. Це «високий» простір, де, за християнськими уявленнями, перебувають Бог, ангели, святі.

Ключові слова: номінація, небесний простір, рай, небо, вирій.

Постановка наукової проблеми та її значення. Специфіку нашого дослідження становить аналіз лексико-концептуальної універсальності простору пісенного фольклору на основі виокремлених номінацій простору в структурі народнопоетичних текстів. Це дає змогу розкрити художньо-мовну своєрідність української пісенної творчості, яку вивчають із погляду лінгвофольклористики, лінгвопоетики та лінгвостилістики. Дослідження мови української усної словесності, що містить глибинну інформацію про етнос, необхідне для сучасних етнолінгвістичних та лінгвофольклористичних досліджень із використанням нових методів й аспектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Автори праць з української лінгвостилістики, етнолінгвістики та лінгвофольклористики – В. В. Жайворонок, В. І. Кононенко, Н. О. Данилюк та ін. писали про одиниці з просторовою семантикою, які формують категорію простору. Мовні ж засоби на позначення небесного простору в українській пісенній творчості досліджували В. В. Жайворонок, В. Т. Скуратівський, В. І. Кононенко, М. О. Новикова, С. І. Килимник, Н. О. Данилюк.

Мета і завдання статті. Метою нашої статті передбачено схарактеризувати найбільш уживані мовні одиниці на позначення небесного простору в українській пісенній творчості.

Завдання:

– проаналізувати мовні засоби вираження небесного простору в українській народній пісні;

– з'ясувати лексичні та символічні значення назв *рай* і *небо*.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. В українській народній пісні небесний простір представлено номінаціями *рай* і *небо*.

Загробний світ у різних міфологічних системах описано по-різному. Цей простір міг бути темним і важким або, навпаки, світлим і благодатним, міг розміщуватися десь у далеких краях на землі, а міг бути й під землею чи на небесах. Припускають, слов'яни наприкінці I тис. н. е. вірили, що загробний світ знаходиться на небі, оскільки саме тоді в них існувала така форма поховання, як кремація. Умерлих спалювали, щоб їхні душі швидше долетіли до обителі мертвих [1, с. 222].

Вірування в реальне існування раю з'явилося ще в глибоку давнину, коли людина усвідомила, що на цьому світі вона лише тимчасовий гість. Душа, розлучившись із тілом, після сорока днів відправлялася до раю або пекла. Щоб прискорити відхід на «той світ», небіжчиків спочатку спалювали на вогнищах чи ховали в човнах, завдяки чому душа могла швидше «переправитися через океан або повітряний простір до вічного раю» [15, с. 295]. В українському пісенному фольклорі вживана назва *рай* у значенні «місце, де блаженствують праведники після смерті» [17, с. 441]: *О, дай мені, синку, золотії ключі, Треба рай і пекло та й поодмикати, Праведнії душі та й повипускати* [4, с. 59].

Рай уявлявся слов'янам гарним зеленим садом, перебування в якому вічне й щасливе. Поняття про рай сформовано ще задовго до християнства, що засвідчують наші обрядові пісні, передусім колядки. В. Т. Скуратівський описує його так: «Рай – це своєрідна оаза, де вічний спокій і благодать. Там росте казковий сад, що постійно квітує й плодоносить золотими фруктами; межі дерев і розкішних трав течуть молочні й медові річки, які ніколи не міліють. На кущах співають райські птахи надзвичайної краси. У високості дзеркалить блакиттю небо, оперезане райдугою (тобто райською дугою), постійно світить сонце, ніколи не буває ні хмар, ні вітрів, ні ночей...» [15, с. 296]. Слово *рай* поширене у колядках і щедрівках: *Третій каже: «Даймо іменя Сам Ісус Христос». Матер Божя, Діва Марія, це імня злюбила І в рай упустила* [20, с. 119].

Місця райського блаженства слов'яни називали ще словом *вирій* або *ірій*. «Це тепла, вічно зелена й сонячна країна, далеко на Сході за морем», – писав І. І. Огієнко [12, с. 242]. Слов'янський рай – загробний світ узагалі. У язичницькі часи у слов'ян не було протиставлень

рай – пекло. М. В. Дяченко й О. С. Частник характеризували вирій як «місце, де зустрічаються минуле та майбутнє [...]. Обіг часу – циклічно-лінійний, адже на землі безперервно має місце ланцюг смертей та народжень. Відкритий для світу людей вирій можна схарактеризувати як приклад замкнено-розімкненої системи сконденсованого часу та інформаційного простору» [3, с. 70].

За біблійними переказами, місце, де існує рай, називається Едемом. Там багата, щедра, розкішна земля. У колядках наявні порівняння з раєм дому селянина, що символізує «багатство, щастя, добробут»: *У тебе в домі так, як у раю: У тебе верби й груші родять, У тебе сини у царя служать, А царевичку все собі друзать* [7, с. 68]. Рай виступає також символом безтурботного, спокійного існування, миру та злагоди: *Спи, Ісусе, спи, а Серце втвори, Най при Ньому спочиваю Тут на землі і там в раю: Люлі, серденько, люлі!* [7, с. 198].

М. О. Новикова пише, що рай – «це початок буття, його світлий ранок. І кінець людських земних мандрів (у язичницьких легендах – відхід героя до чудовного світу, в християнстві – підсумок усієї людської Священної Історії). Але біблійний рай – водночас і Центр Всесвіту, зона найбільш чистого, священного, неушкодженого буття» [11, с. 109].

Номінація *рай* як вияв верхнього простору вживається також зі значенням «красива, благодатна місцевість» [17, с. 441]. Першими поселенцями Раю, за християнськими уявленнями, вважали Адама і Єву. Бог розмістив їх там, але застеріг не куштувати яблук із дерева добра і зла. Однак Адам, піддавшись на прохання Єви, таки вкусив плід. За непослух Всевишній вигнав обох із *раю*: *Лишив їх Господь у раю жити, У раю жити – не согрішити. Виліз диявол на тую овоч, Овочу урвав та й Єві подав* [4, с. 58].

Отже, *рай* в українських народних піснях – це символ щасливого майбутнього й мирного буття, благодатної та багатой землі, щастя, багатства, добробуту. Однак зміст цього слова чітко не визначений.

Небо в міфології – важлива частина космосу, абсолютне втілення верху. Його визначальні якості – віддаленість і недосяжність, незмінність, велич і перевага над усім земним.

Слово *небо* в народних піснях як ознака «верху» – один із важливих мовних засобів вираження простору. Воно має традиційне значення «видимий над поверхнею землі повітряний простір у формі

купола» [16, с. 249], напр.: *Та літав орел, Та літав сизий Попід небесами, Та гуляв Петро Конаш Сагайдачний Степами, лісами* [20, с. 92]

Номінація *небо* в усній словесності – це межа простору вгорі, де знаходяться *хмари, зорі*, звідки падає дощ. За спостереженнями С. О. Токарєва, «небо – активна творча сила, джерело блага і життя: повітря, хмара, туман, що наповнюють небо, уявляються субстанцією людської душі-дихання і при паралелізмі мікро- і макро-косму виявляється душею універсуму, втіленням абсолютної «духовності» [9, с. 207]: *Ой ясна, красна на небі зоря, А ще найкраща у дядька жона* [4, с. 33]; *Зійди, хмаронько, з неба, Бо нам дощику треба* [4, с. 124]; *А зберем женців, а все молодців, А вязальнички – все паняночки. Накладемо кіп, як на небі звїзд* [10, с. 31].

З іменником *небо* вживають такі просторові прийменники: *на небі, в небі, з неба, по небу, попід небесами, на небесі, із небес, серед неба: Бог предвічний народився, Прийшов днесь із небес* [7, с. 146]; *Сумно, сумно серед неба Сяє білолиций. Понад Дніпром козак іде, Мабуть, з вечорниці* [14, с. 59]; *Колись, дівчино мила, А був це чудний час, Як ще любов носила Десь попід небо нас...* [18, с. 31].

Серед традиційних космогонічних образів символічне небо зазнавало, очевидно, найбільшого впливу християнського вчення, адже на небі знаходиться рай, куди попадають непорочні душі; пор. вислови на зразок *попасти на небо* «одержати щось дуже бажане». Звідси небо – символ безмежності, неокраєності, свободи, потягу до вищого, ідеального [8, с. 87]. Небо в народній пісні має постійний епітет *високе*, що виявляє значення «безмежний простір»: *Бодай сирота на світ не родилась – Почув тес бог з високого неба: – Не плач, сирото, чого ж тобі треба?* [13, с. 260]; – *Дівчинонько моя, приданих не треба, наградить нас бог з високого неба. А в мене придане – ти сама, Як на небі ясна зоря* [19, с. 177].

Розуміння неба в людей склалося здавна, оскільки вони бачили, що з нього йде їм світло та дощ, тому й обожнювали його. Так само й слов'яни шанували небо й молилися до нього [12, с. 96]. Назва *небо* в народнопісенних текстах християнського часу означає простір, де перебуває Бог, ангели, святі. У «Словникові української мови» подано таке тлумачення: «За релігійними уявленнями, – місце перебування богів, ангелів, святих; потойбічний світ, рай» [16, с. 249], напр.: *Ой ви боги, ой ви боги з високого неба, Вкоротіте життя мені,*

більш мені не треба [19, с. 183]; *Ангел з неба пастирям ся являє І веселу сю новину звіщає!* [7, с. 154].

Особливе зацікавлення викликає символічна дія відмикання *неба, раю і землі*, яку знаходимо в найдавніших колядках, а потім, у модифікованому вигляді, – у християнізованих текстах: – *Сідай, сідай, мати, з нами вечеряти!* – *Ой спасибі, синку, за цю вечеринку! Ой, дай мені, синку, золотії ключі, Треба рай та пекло та й поодмикати, Праведнії душі та й повипускати* [4, с. 59]; *Та Юрій матір кличе: – Та подай, Мати, ключі відімкнути небо, відімкнути небо – випустити росу, випустити росу – дівочу красу* [2, с. 59]. Значення відмикання в давніх слов'ян пов'язано з небом і землею, весною, літом та зимою, переходом в інший часопросторовий вимір. Небо позначає «той світ», частіше – рай, який асоціюється з такими назвами птахів: *соловейко, жайворонок, ластівка*. У народнопісенних текстах типові вирази *зиму замикати, літо відмикати*, тобто мотив відмикання вирію. Птахи перелітають через «небесні ворота» та сповіщають про початок нового року, пророкують добро, щастя й надію.

С. І. Килимник звернув увагу: «Люди первісної культури вірили, що птахи прилітають з вирію, країни сонця і вічного тепла й на своїх крилах приносять весну – літо... – Тому й весну зустрічали з прилетом перших птахів. Вірили наші пращури, що ластівка приносила весну до дому господаря, *жайворонок* приносив весну на ниви – поля..., *зозуля* і *соловейко* – приносили весну садам і гаям, воді весну приносили: *гоголь-качка, чорногуз-лелека*, – він же приносив і народжених дітей; до лісу весну приносили на своїх крилах і добрі вісники весни – *соловейки, горлички* – лісові дикі голуби; але й злі птахи – *шуліки, сови, сичі* й подібні їм, – приносили до лісу лихе» [6, с. 249]. Дослідник підкреслював: «Пращури вірили, що є з Неба на Землю щаслива дорога, що замикається «Небесними ворітьми». Ці ворота відкриваються на магичні дії, і з Неба приходять новонароджені душі; цими ворітьми приходять і богиня весни Лада; цими ворітьми приходять і урожай, щастя й добро; цими ворітьми приходять-повертаються і душі «дідів», опікунів роду-родини, для догляду за урожаєм...Але цим мостом, через ці ворота, і відходять душі померлих на Небо – у Вирій» [5, с. 161]. У голосіннях птахи виступають символами зв'язку з потойбічним світом: *Та будуть, моя дружинонько, сади розцвітать, та будуть зозуленьки кувать, і соловейки щебетать. Будуть мені, нещасниці, жалю завдавать, а я вийду за ворітька та й буду питать: – Ви, зозуленьки сизесенькі, а соловейки малесенькі,*

та ви високо літаєте, ви далеко буваєте, чи не чули, чи не бачили дружиноньки вірненької? Як бачили, то хваліться, як побачите, поклоніться моїй дружині вірненькій. Хай же він прийде та нехай мене одвіда, як же я тут живу, та як горюю [4, с. 141].

Уявлення про небо в народному світогляді найрізноманітніші. Проте всі вони так чи інакше сходяться в одному: тут живуть віщі сили та праведні душі. Отже, воно слугує своєрідною оселею для чистих духів. Коли йдеться про потойбічне життя, то часто можна почути: «Царство йому небесне», – так бажають небіжчиківі, аби душа його спокійно відійшла до раю.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Небесний простір в українських народних піснях передусім представлено лексемою *рай*, що має символічне значення «щасливе майбутнє», «мирне буття», «благодатна й багата земля», «щастя», «добробут». Номінація *небо* позначає повітряний простір, у якому знаходяться хмари, зорі, дощ. Це «високий» простір, де, за християнськими уявленнями, перебувають Бог, ангели, святі.

Джерела та література

1. Волошина П. А. Языческая мифология славян / П. А. Волошина, С. Н. Астапов. – Ростов-н/Д : Феникс, 1996. – 348 с.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу / О. Воропай. – К. : Оберіг, 1991. – Т. 1. – 451 с.
3. Дяченко М. В. Простір і час фольклорних світів : пам'ять генерацій / М. В. Дяченко, О. С. Частник // Філософська думка, 1999. – № 1–2. – С. 64–79.
4. Закувала зозуленька – Закувала зозуленька: [антологія української поетичної творчості] / [вступ. стаття, упоряд. та прим. Н. С. Шумади] – К. : Веселка, 1998. – 510 с.
5. Килимник С. І. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні : у 2 кн. / С. І. Килимник. – К. : Обереги, 1994. – Кн. 1. – 400 с.
6. Килимник С. І. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні : у 2 кн. / С. І. Килимник. – К. : Обереги, 1994. – Кн. 2. – 528 с.
7. Колядки і щедрівки / [упорядкув., вст. ст., прим. М. С. Глушка]. – К. : Муз. Україна, 1991. – 239 с.
8. Кононенко В. І. Символи української мови / В. І. Кононенко. – Івано-Франківськ : Плай. – 1996. – 272 с.
9. Мифы народов мира: Энциклопедия: в 2 т. / [гл. ред. С. А. Токарев]. – М. : Советская энциклопедия, 1988. – Т. 2. – 719 с.
10. Народні пісні в записах Івана Вагилевича / [упоряд., вст. ст. і прим. М. Й. Шалати]. – К. : Муз. Україна, 1983. – 160 с.
11. Новикова М. О. Фольклорна символіка: священний Центр / М. О. Новикова // Ойкумена. – 1993. – № 1. – С. 109.

12. Огієнко І. І. Дохристиянські вірування українського народу / І. І. Огієнко. – К. : Обереги, 1994. – 423 с.
13. Пісні родинного життя / [упоряд., автор вст. ст. та прим. Г. В. Довженок]. – К. : Дніпро, 1988. – 359 с.
14. Плавай, плавай, лебедонько / Т. Шевченко. – К. : Муз. Україна. – 1993. – 160 с.
15. Скуратівський В. Т. Русалії / В. Т. Скуратівський. – К. : Довіра, 1996. – 734 с.
16. Словник української мови: в 11 т. / [ред. кол. І. К. Білодід та ін.]. – К. : Наукова думка, 1974. – Т. 5. – 840 с.
17. Словник української мови: в 11 т. / [ред. кол. І. К. Білодід та ін.]. – К. : Наукова думка, 1977. – Т. 8. – 927 с.
18. Українські ліричні пісні. – Вип. 2. – К. : Муз. Україна, 1993. – 236 с.
19. Українські народні пісні в записах Осипа та Федора Бодяньських. – К. : Наукова думка, 1978. – 326 с.
20. Українські народні пісні, наспівані Д. Яворницьким. Пісні та думи з архіву вченого / [упоряд., вст. ст., прим. та коментарі М. М. Олійник-Шубравської]. – К. : Муз. Україна, 1990. – 453 с.

Иовхимчук Наталия. Лексика на обозначение небесного пространства в украинской народной песне. В статье проанализированы языковые средства выражения небесного пространства в украинском песенном творчестве, выяснено их лексические и символические значения. Небесное пространство в украинских народных песнях представлено лексемой *рай*, что имеет символическое значение «счастливое будущее», «мирное бытие», «благодатная и богатая земля», «счастье», «благополучие». Слово *рай* распространено в колядках. Согласно Библии, место, где существует рай, называется Эдемом. Там богатая, щедрая, роскошная земля. Слово *небо* в народных песнях как обозначение «верха» – один из важных языковых средств выражения пространства. Небо обозначает «тот свет», чаще – рай, который ассоциируется с такими названиями птиц: соловей, жаворонок, ласточка. В текстах народных песен типичные выражения *зиму запырять, лето открывать*, то есть мотив отпирания юга. Птицы перелетают через «небесные ворота» и возвещают о начале нового года, предсказывают добро, счастье и надежду. Номинация *небо* обозначает воздушное пространство, в котором находятся облака, звезды, дождь. Это «высокое» пространство, где, по христианским представлениям, находятся Бог, ангелы, святые.

Ключевые слова: номинация, небесное пространство, рай, небо.

Iovkhimchuk Nataliya. Vocabulary to describe the heavenly space in Ukrainian folk song. The article analyzes the linguistic means of expressing heavenly space Ukrainian song history, found their lexical and symbolic significance. Heavenly Space in Ukrainian folk songs presented first token paradise that has symbolic meaning «happy future», «peaceful life», «fertile and rich land», «happiness», «well-being». The word paradise in common carols and songs. According to biblical tradition, the place where there is a paradise called Eden. There is rich, generous, gorgeous land. The word heaven in folk songs as a sign of «top» – one of the most important linguistic means of expression space. Sky means «the light», often – a

paradise that is associated with the names of birds: nightingale, skylark, swallow. In the folk-song texts are typical expressions winter lock, unlock summer, that motive unlocking Vyriy. Birds fly through the «gate of heaven» and announcing the start of a new year, predicting good, happiness and hope. Nomination sky indicates airspace, which are clouds, stars, rain. This «high» area where, according to Christian beliefs, are God, the angels, the saints.

Key words: nomination, heavenly space, heaven, sky, the clamor.

УДК 811.161.2.'371

Жанна Колоїз

СТИЛІСТИЧНІ РЕСУРСИ ВЛАСНЕ ПАРЕМІОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

У статті йдеться про паремії як одиниці, що виступають не лише репрезентантами типових ситуацій, але й сигналізують про експресивну атмосферу представленого художнього простору, максималізують його стилістичний ефект, сприяють реалізації тих чи тих авторських інтенцій, гармонізують прозовий текст, роблять його ритмічним, мелодійним. Власне паремії розглядаються як одиниці з запрограмованим прагматичним ефектом, які формують прагматичний центр висловлень, найбільш повно й абсолютно недвозначно віддзеркалюють суть ситуацій, становлять одне з невичерпних джерел посилення експресивності, поглиблення логізації оповіді, відповідно, набувають особливої естетичної значущості, увиразнюють позитивну чи негативну оцінку створюваних автором ситуацій. Досліджуються стилістичні ресурси, на яких ґрунтується художність, поетичність власне паремій, передусім акцентується на метафорі, антитезі, гіперболі. Наголошується й на тому, що задля посилення художньої виразності письменник вдається до трансформації форми відповідних одиниць, яка зазвичай спричиняє й ті чи ті семантичні модифікації, що загалом актуалізує значення усталеного виразу, оновлює експресивність, осучаснює образність.

Ключові слова: паремія, пареміологічна одиниця, текст, стилістичні ресурси, художні особливості, трансформація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Паремії, демонструючи досконалість художньої форми, відіграють особливу роль у мовленнєвій комунікації, зокрема й у художній літературі, де їхнє використання зумовлене передусім стилістичним та прагматичним аспектами. Такі усталені конструкції, як і ряд інших, здатні увиразнювати художній текст, актуалізувати його емоційний та експре-